

Gestapo na útěku

Evakuace příslušníků německé tajné státní policie z Moravy

JAN VAJSKEBR — JAN ZUMR

Na jaře 1945 se fronta přiblížila k hranicím Protektorátu Čechy a Morava a služebny tajné státní policie v jeho východní části zahájily přípravy k opuštění pozic. V rámci nařízených opatření docházelo k likvidaci dokumentace i vybraných skupin vězňů. Pro příslušníky Gestapa bylo nicméně nejdůležitější připravit podmínky k ústupu osazenstva služeben z dosahu Rudé armády a nejlépe do amerického zajetí, kde očekávali nejen lepší zacházení, ale především ochranu před hrozbou sovětských gulagů.

Vedle Skandinávie patřily mezi Německem okupovaná území na samém sklonku druhé světové války i české země. Ty na severovýchodě hájilo v té době nejmocnější seskupení Wehrmachtu, skupina armád „Mitte“, v jejímž čele stál ortodoxní nacist, polní maršál Ferdinand Schörner. Na jihovýchodě pak operovala skupina armád „Süd“, záhy přejmenována na „Ostmark“, pod vedením generálplukovníka Lothara Rendulice, dalšího z Hitlerových oblíbenců.¹

Německé jednotky čelily drtivému tlaku Rudé armády. Cílem sovětského vrchního velení (Stavka) bylo obklíčení německých vojsk na Moravě pomocí kleštového úderu dvou frontů, jehož ramena se měla sevřít u Olomouce. Do Slezska pronikl

4. ukrajinský front pod vedením jednoho z hrdinů od Stalingradu, maršála Andreje I. Jeremenka. Sovětské útvary poprvé překročily hranici českých zemí koncem března. Definitivní porážku nepřítele v tomto směru měla přinést Ostravská operace zahájená v polovině dubna. Síla skupiny „Mitte“ (Střed) nicméně byla v té době ještě značná, a sovětská vojska podporovaná útvary 1. československého armádního sboru se tak dostala do řady urputných střetnutí. Teprve 22. dubna se jim podařilo po několika pokusech osvobodit Opavu a 30. dubna hlavní cíl operace – Ostravu.

Vpřed se probíjovávalo i jižní křídlo kleští. Cílem 3. ukrajinského frontu se stala rakouská metropole Vídeň, kterou se podařilo obsadit 16. dubna. V severní části tohoto

ramene operoval 2. ukrajinský front maršála Rodiona J. Malinovského. Postupovat měl ve směru Malacky – Jihlava. Už 5. dubna se sovětská vojska zachytila na řece Moravě, ale upevnit předmostí se jim podařilo až po několika dnech bojů, když ovládly silně poničený Lanžhot a Hodonín. Dne 15. dubna zahájily jednotky sovětské a rumunské armády útok na Brno, které německé velení prohlásilo za pevnost (Festung Brünn). Prvotní pokus o obsazení moravské metropole byl odražen, a Malinovskij proto nařídil obchvatný manévř. Německé obraně hrozilo obklíčení a v noci na 26. dubna se začala z města stahovat. Do večera pak byla moravská metropole osvobozena od nepřítele.²

Ačkoliv na konci dubna došlo k osvobození Brna i Ostravy, jednotky Wehrmachtu držely stále ještě značnou část Moravy, paradoxně právě její východní část. Hlavní síly 1. československého armádního sboru teprve zahájily postup přes Javorníky směrem k česko-slovenské hranici. Na Moravu vstoupily 2. května, zablokovaly trať do Vsetína a následně pokračovaly v pronásledování německých jednotek.³ Ty se po ohrožení křídel začaly stahovat k Hranicím na Moravě, Olomouci a Prostějovu. Ostravská operace tím

1 *Das deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg. Band 10/1.* Deutsche Verlags-Anstalt, München 2008, s. 673–679.

2 HRBEK, Jaroslav – SMETANA, Vít – KOKOŠKA, Stanislav – PILÁT, Vladimír – HOFMAN, Petr: *Draze zaplacená svoboda. Osvobození Československa 1944–1945. Sv. II.* Paseka, Praha 2009, s. 222–226.

3 Tamtéž, s. 99–100.

Struktura služeben bezpečnostní policie na Moravě v dubnu 1945

Koncem roku 1944 proběhla poslední velká reorganizace bezpečnostního aparátu na Moravě, když došlo ke vzniku funkce komandéra bezpečnostní policie sloučením doposud samostatné řídicí úřadovny Gestapa a úřadovny kriminální policie v Brně.⁴ Následně byly do jedné sloučeny služebny i na lokální úrovni. Vzhledem k početní slabosti německé kriminální policie ale výraznou většinu personálu tvořili i nadále úředníci a zaměstnanci tajné státní policie. V dubnu 1945 vypadalo velení bezpečnostní policie následovně:

Komandér bezpečnostní policie v Brně – Max Rausch

Venkovní služebny

Jihlava – Rudolf Blume
Moravská Ostrava – Wilhelm Lehmann
Olomouc – Richard Heidan
Přerov – Karl Streit
Uherské Hradiště – Werner Brandt
Vsetín – Hans Danzmayr

Komisariát pohraniční policie

Zlín – Hans Ziegler

Venkovní stanice

Třebíč – Georg Clavien (později Anton Mondorf)
Velké Meziříčí – Franz Kostan (později Franz Schauschütz)

Zdroj: VAJSKEBR, Jan – ZUMR, Jan: *Gestapo. Velitelský sbor tajné státní policie v Protektorátu Čechy a Morava*. ÚSTR – Pulchra, Praha 2024, s. 895–903

skončila a fronta se nyní nacházela na linii Šternberk – Fulnek – Příbor – Rožnov – Vsetín.⁵ V den německé kapitulace 8. května vojska 4. ukrajinského frontu osvobodila po těžkých bojích Olomouc.⁶ V té době už vojska 2. běloruského frontu směřovala rychlým tempem na Prahu, odkud se po podepsání příměří s povstaleckým vedením stahovaly německé jednotky na jihozápad do amerického zajetí. Do řady lokalit Čech a Moravy

spojenecké jednotky dorazily až po německé kapitulaci.

Pro popis evakuace je nezbytné nastínit i vývoj operací americké armády v jihozápadních Čechách, kam směřovaly kolony Wehrmachtu, policejních složek i civilistů. Americké jednotky vstoupily na československé území 18. dubna 1945, když obsadily západní část Říšské župy Sudety. O dva dny později nastoupila 3. americká armáda k závěrečnému útoku do Rakouska

a v rámci zabezpečení levého boku pronikala i na československé území. Dne 5. května nařídilo spojenecké velení omezený postup s cílem dosáhnout demarkační linie zhruba na spojnici Karlovy Vary – Plzeň – České Budějovice. Vzhledem k chabému německému odporu vstoupily americké jednotky ještě téhož dne do Klatov a na druhý den osvobodily Plzeň a Písek. De facto tím dosáhly dohodnuté linie, i když následující dny prováděly průzkum i za ní.⁷

Poněkud obsírný výklad vojenské situace na Moravě na konci druhé světové války je nezbytný, abychom pochopili postup evakuace zdejších policejních služeben.

EVAKUACE BRNĚNSKÉHO GESTAPA

Samotné vyklizení služeben Gestapa probíhalo v jednotlivých lokalitách na poslední chvíli. Lze tak konstatovat, že zatímco během expanze nacistického Německa vstupovaly policejní útvary na okupovaná území těsně za vojenskými, při ústupu je opouštěly jen o málo dříve. Předčasné opuštění pozic posuzovaly špičky bezpečnostního aparátu velmi přísně, stejně jako někteří z vojenských velitelů. Tím spíše, že německá vojska na Moravě operovala pod velením fanatického polního maršála Schörnera, který neváhal popravovat německé vojáky za jakékoliv projevy defetismu a dezerce.⁸

Brněnská centrála bezpečnostní policie se na evakuaci pečlivě připravovala. V rámci opatření ARLZ⁹ docházelo k popravám a transportům vězňů do koncentračního tábora

4 Národní archiv (NA), f. Německé státní ministerstvo v Čechách a na Moravě (110), sign. 110-8/30, zřízení služeben komandéra bezpečnostní policie v obvodu velitele bezpečnostní policie a SD v Praze, 30. 11. 1944.

5 HRBEK, Jaroslav – SMETANA, Vít – KOKOŠKA, Stanislav – PILÁT, Vladimír – HOFMAN, Petr: *Draze zaplacená svoboda. Osvobození Československa 1944–1945*. Sv. II., s. 212–222.

6 Tamtéž, s. 255.

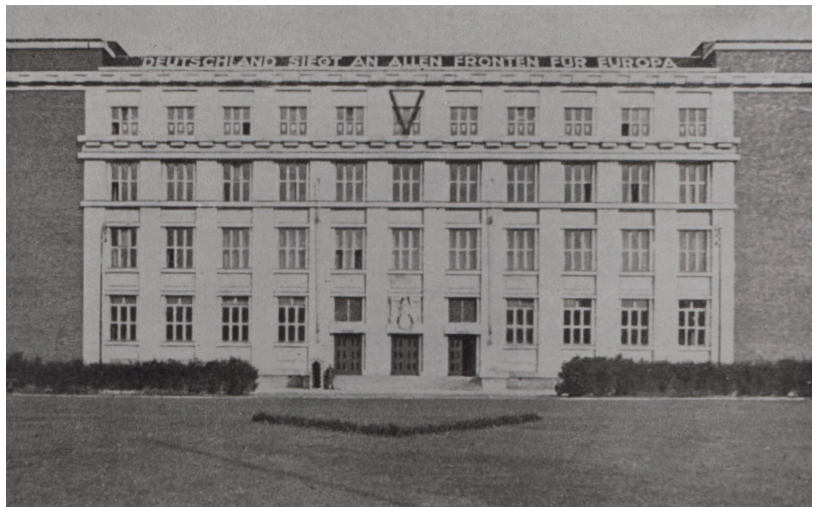
7 Tamtéž, s. 238–247.

8 TOFAHRN, Klaus W.: *Das Dritte Reich und der Holocaust*. Internationaler Verlag der Wissenschaften, Frankfurt am Main 2008, s. 268.

9 Jednalo se o zkratky pro Auflockerung (uvolnění), Räumung (vyklizení), Lähmung (ochromení) a Zerstörung (zničení).

Mauthausen.¹⁰ Ničena byla rovněž důležitá dokumentace, i když v tomto případě nebyl rozkaz proveden důsledně a zachovalo se množství vyšetřovacích spisů.¹¹ Celý proces byl narušován vojenskými přípravami k obraně města. Brno představovalo klíčový komunikační uzel a mělo být urputně hájeno. Jeho obranu významně posílily jednotky skupiny armád „Mitte“ a k polním útvarům byla povolána i řada příslušníků policie, ačkoliv zpravidla postrádali odpovídající vojenský výcvik.

První kroky k evakuaci služebny komandéra bezpečnostní policie v Brně byly podniknuty už v polovině dubna. Jejich cílem bylo dostat mimo ohrožení rodinné příslušníky policistů a zabezpečit činnost neuniformovaných policejních složek i po obležení či pádu moravské metropole. Vrchní kriminální tajemník Johann Langer¹² obdržel 16. dubna 1945 od komandéra Rausche rozkaz odvézt ženy a děti společně s transportem posledních vězňů z Kounicových kolejí do Mirošova. Rodiny měl ubytovat podle vlastního uvážení, vězni měli zamířit do zdejšího pracovního tábora. Oba transporty vyjely z nádraží Brno-Slatina ráno 17. dubna a jeho součástí byla i skupina nemocných a služby neschopných úředníků brněnského Gestapa. Do Mirošova dorazil vlak přes Letovice, Prahu a Rokycany pravděpodobně 21. dubna. Vězni byli předáni do tábora. S ohledem na bombardování Plzně a okolí se

Budova Právnické fakulty Masarykovy univerzity, v letech 1940–1945 sídlo brněnského Gestapa (foto: Archiv Masarykovy univerzity)

ale Langer zdráhal ubytovat svěřené ženy a děti přímo v Mirošově. Nedomákal navázat spojení s Brnem, proto se obrátil přímo na velitele bezpečnostní policie a bezpečnostní služby (Sicherheitsdienst, SD) v Praze Erwina Weinmanna¹³ s žádostí o další pokyny. Weinmann mu přikázal setrvat v Mirošově do doby, než přijdou další rozkazy. Když Langer ani po deseti dnech žádný nedostal, pokusil se na vlastní pěst odjet s transportem přes Příbram do Rakouska, což se mu vzhledem k chaotické situaci na železnici nepodařilo. Obrátil proto transport do Prahy, kde se osobně sešel s Weinmannem. Ten Lange- rovi přikázal odvézt ženy a děti do okolí Žatce a poskytl mu ke splnění tohoto úkolu plné moci, potraviny i peníze. Langer se následně sku-

tečně vypravil do Žatce, ale krátce před příchodem Rudé armády ho opustil. Snažil se pak dostat do Domažlic, před nimi mu však místní krajský vedoucí NSDAP sdělil, že město je pod dělostřeleckou palbou a že nemůže dál pokračovat. Lange- rovi nezbylo nic jiného než jet zpět do Plzně a odtamtud pak přes Blatno do Chyše, kde 10. nebo 11. května celý transport rozpustil.¹⁴

Vyklízení služben Gestapa probíhalo v jednotlivých lokalitách na poslední chvíli

Po odsunu rodinných příslušníků brněnských gestapáků a služby neschopných mužů následoval další krok. Zástupce komandéra, vládní

10 Dne 7. 4. 1945 opustil Brno vlak s více než 200 vězni, ke kterým přibyli další v Jihlavě. O dva dny později dorazil transport do koncentračního tábora Mauthausen, kde bylo 235 osob druhý den zavražděno. ČERNÝ, Vladimír: *Brněnské Gestapo 1939–1945 a poválečné soudní procesy s jeho příslušníky*. Archiv města Brna – Moravské zemské muzeum, Brno 2018, s. 233–242.

11 V Moravském zemském archivu v Brně se jich dochovalo necelých osm tisíc ve fondu Gestapo Brno a několik stovek dalších je uloženo ve fondu Okupační a vězeňské spisy v Národním archivu v Praze.

12 Johann Langer (nar. 18. 12. 1905) byl Mimořádným lidovým soudem (MLS) v Brně odsouzen 22. 1. 1947 k 5 letům těžkého žaláře. Jeho stručný životopis viz VAJSKEBR, Jan – ZUMR, Jan: *Gestapo*, s. 701–702.

13 Erwin Weinmann (nar. 6. 7. 1909), od srpna 1942 do května 1945 velitel bezpečnostní policie a SD v Praze. Jeho životopis viz VAJSKEBR, Jan – KAŇÁK, Petr: *Kariéry ve službách nacismu. Nejvyšší velitelé německého potlačovacího aparátu v protektorátu Čechy a Morava*. ÚSTR – Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2020, s. 125–143.

14 *Archiv bezpečnostních složek (ABS)*, f. Výpovědi zaměstnanců Gestapa a SD (52), sign. 52-1-269, výpověď Johanna Langer, 13. 8. 1946.

Nedatované skupinové foto (1939–1943) příslušníků venkovní služebny Gestapa v Uherském Hradišti. Vpředu (zleva) vedoucí služebny Alfred Smetana a jeho zástupce Ignaz Pfeiffer. (foto: ABS)

a kriminální rada Johannes Kraus¹⁵ opustil město 17. nebo 18. dubna s úkolem odebrat se do Olomouce a vybudovat zde záložní velící štáb (Führungsstab). Což neprodleně učinil, ale již po několika dnech mu Rausch nařídil přemístit se do Jihlavy, neboť i Olomouci hrozilo nebezpečí obklíčení.¹⁶

Podstatná část personálu zatím zůstávala v Brně, kde plnila různé úkoly. Zástupce vedoucího exekutivy brněnského Gestapa kriminální komisař Kurt Leischke¹⁷ popsal situaci následovně: „Věcná činnost referátu byla zastavena v Brně v časovém

období od měsíce dubna 1945, kdy kraj byl obsazován ruskou a partyzánskou mocí. Všechny písemné doklady byly podle rozkazu zničeny, policejní věznice v Kounicových kolejích byla referátem vyklizena a trestanci, resp. vyšetřovanci posláni do různých koncentračních táborů. Celé osazenstvo služebny bylo podrženo od této doby bojovému velitelství v Brně. Menší štáb vedoucích odešel dne 16. dubna 1945 do Olomouce a byl veden tehdejšími vládním a policejním [sic] radou Krausem. Já jsem byl s mými ostatními spolupracovníky služebny nasazen do bojové fronty o Brno dne 25. a 26. dubna 1945

v městské části Černá Pole a Královo Pole. Když Brno dostalo se do rukou Rudé armády, přešli jsme přes Letovice do Jihlavy, kde byl již také ostatní štáb přesídlen.“¹⁸

Pro starší příslušníky bezpečnostní policie nemělo vojenské velení „pevnosti Brno“ příliš využití. Příslušník brněnského Gestapa, osmačtyřicetiletý veterán z první světové války Vinzenz Mayerhofer¹⁹ po válce vypověděl: „Asi 24. nebo 26. dubna 1945 museli jsme opustit služebnu. Ruské jednotky již bojovaly poblíže brněnského nádraží. Hlídky, které byly vysílány na autech nebo motorových kolech, vracely se s raněnými úředníky. Uchýlili jsme se do tehdejších Hitlerových kasáren, kde jsme strávili noc ve sklepě. Kasárna však byla ostřelována dělostřelectvem. Večer nebo v noci jsme již měli 2 mrtvé a několik raněných. Mezi jinými byl rovněž zraněn krim[inální] rada Römer²⁰. Stále se ještě říkalo, že budeme nasazeni do bojů. Příštího dne v dopoledních hodinách bylo ostřelování kasáren obzvláště silné. Nyní jsme teprve dostali rozkaz, abychom jednotlivě prchali ve směru k Řečkovickým [čtvrť na severním okraji Brna, která je součástí města od roku 1919]. Shromáždili jsme se v Řečkovících a část úředníků byla nasazena do bojů, i zde však jsme měli několik raněných a snad i mrtvé. Okolí bylo neustále bombardováno, já sám jsem však do bojů nasazen nebyl. Tábořili jsme nejprve několik hodin na nějakém pahorku a odpoledne pak jsme pochodovali směrem na Černou Horu nejprve lesem, později pak po silnici.

15 Johannes Kraus (nar. 5. 2. 1893) byl MLS v Brně odsouzen 5. 3. 1947 k trestu smrti a téhož dne popraven. Jeho stručný životopis viz VAJSKEBR, Jan - ZUMR, Jan: *Gestapo*, s. 685–686.

16 ABS, f. 52, sign. 52-1-246, výpověď Johannese Krause, 12. 12. 1946.

17 Kurt Leischke (nar. 22. 11. 1905) byl MLS v Brně odsouzen 9. 4. 1947 k trestu smrti a týž den popraven. Jeho životopis viz VAJSKEBR, Jan - ZUMR, Jan: *Osudy úředníka brněnského Gestapa Kurta Leischkeho*. In: PLACHÝ, Jiří (ed.): *Dějiny a osudy. In memoriam historika Ivo Pejšocha*. Svět křídel, Cheb 2020, s. 115–126.

18 ABS, f. 52, sign. 52-61-3, výpověď Kurta Leischkeho, 24. 7. 1946. Dosud nepřeložené výpovědi příslušníků Gestapa pro účely tohoto článku přeložili autoři.

19 Vinzenz Mayerhofer (nar. 26. 2. 1897), vrchní kriminální tajemník brněnské řídicí úřadovny Gestapa. MLS v Brně ho odsoudil 28. 12. 1948 k 5 letům těžkého žaláře. Jeho stručný životopis viz VAJSKEBR, Jan - ZUMR, Jan: *Gestapo*, s. 722–723.

20 Hugo Römer (nar. 21. 2. 1897), kriminální rada a vedoucí kontrašpionážního oddělení brněnského Gestapa. Jeho stručný životopis viz tamtéž, s. 777–787.

Museli jsme často vyhledat kryt, ježto silnice byla bombardována a ostřelována. Večer, když jsme již byli velmi unaveni, přijel v autu vrch[ní vládní a] krim. rada Rausch a byl jako vždy opilý, nadával a hrubě nám spílal. Pod jeho velením jsme nyní museli pochodovat vojenským krokem a zpívat, až jsme dorazili na Černou Horu, kde jsme přenocovali, a příštího dne jsme jeli auty směrem na Svitavy a Jihlavu. Do Jihlavy jsme dojeli v noci a ubytovali jsme se v kasárnách.²¹

ÚSTUP VENKOVNÍCH SLUŽEBEN

Evakuaci zahájily s postupem fronty i podřízené venkovní služebny bezpečnostní policie. Jako první přišla na řadu uherskohradištská. Rozkaz k odjezdu byl všem členům Gestapa vydán 27. dubna 1945 a kolona zamířila směrem na Jarošov, Napajedla, Hulín, Olomouc, Moravskou Třebovou a Svitavy. Příslušník zdejšího Gestapa Rudolf Kraus²² popsal průběh cesty po válce vyšetřovatelům takto: „Společně s ostatními členy gestapa jeli jsme až do Svitav, kde panoval na silnici již velký zmatek, takže jsme byli roztrháni a jeli každý na svoji pěst. Sám jsem byl v civilu, kdežto ostatní byli oblečení do uniformy gestapa. Cestou jsme neměli žádnou nehodu a nikdo po nás nestřílel a sami jsme nemuseli také použít zbraní. Pouze z lesa u Svitav bylo na nás

vystrčeno několik ran, avšak nikdo zasažen nebyl.“ Záhy ovšem nastaly značné komplikace: „[...] moje auto, v němž jsem vezl Hertla²³ a Neulingera od kriminál[ní] policie [se] v důsledku přeplnění silnic dostalo mezi dvě vojenská vozidla a bylo zničeno. Hertl i s Neulingerem přestoupili na vojenské vozidlo a jeli dále směrem na Čáslav, kdežto já jsem přenocoval v hostelu v jednom městyji a po dvou dnech, kdy tam přišli Rusové, resp. tito přišli již na druhý den, vyžádal jsem si od MNV [Místního národního výboru] povolení, abych mohl odejít na své dřívější působiště do Uh[erského] Hradiště, a toto mě bylo vydáno, neboť jsem nevyzradil, že jsem od gestapa. S tímto potvrzením, částečně pěšky a částečně vlakem dostal jsem se do Uh. Hradiště, kde jsem vyhledal p. Janíka, jemuž jsem ve vězení pomáhal, a ten mě předal místnímu ná[r]odnímu výboru, na jehož popud jsem pak byl předán do věznice [...]“²⁴

Nedlouho po uherskohradištské služebně byla evakuována i vsetínská. Průběh akce popsal po bezmála třiceti letech Johann Dworak²⁵: „Konec dubna/začátkem května 1945 opustila naše služebna Vsetín. Jeli jsme s našimi automobily směrem na Olomouc a odtamtud směrem k rakouské hranici. Při kapitulaci jsme byli zajati českými partyzány a přivedeni do jedné vesnice, abychom byli pravděpodobně vydáni Rusům. Společně s Doubeckem²⁶ jsme

z vesnice uprchli směrem do Bavorska a oba překročili hranice u Furth im Wald. Danzmayer²⁷ odešel již předtím; pravděpodobně chtěl do Rakouska.“²⁸ Sám Doubek popsal útěk poněkud odlišně: „[Dne] 2./3. května 1945 jsem se svojí služebnou opustil Vsetín a dostal jsem se přes Prahu, Šumavu a Bavorský les do Bavorska ke své ženě do Dachau. Ve válečném zajetí jsem nebyl.“²⁹

Značně komplikovanou cestu na západ měli příslušníci komisariátu bezpečnostní policie ve Zlíně. Evakuace služebny se uskutečnila kolem půl druhé odpoledne 2. května.³⁰ Friedrich Kiowsky, jeden ze zaměstnanců, k tomu uvedl: „Dne 2. 5. 1945 odjeli jsme všichni gestapáci směrem ze Zlína přes Fryšták, Holešov, Hranice, Šumperk, Šternberk, Mohelnici, Svitavy, Poličku, Něm[ecký] Brod (dnes Havlíčkův – pozn. aut.) a do Jihlavy. Po dvoudenním pobytu jsme všichni odjeli do Písku, kde jsme byli americkou armádou zajati. Musím jen podotknouti, že někteří členové gestapa, ponejvíce úředníci, byli posláni směrem ke Kosteletci držet frontu. Mezi nimi byli také důvěrníci gestapa původu ruského.“³¹

Ostravská operace Rudé armády překřídila ústupové trasy místní služebny, která se evakovala až na poslední chvíli. Personál služebny v Moravské Ostravě tak nemohl prchat nejkratší cestou, ale oklikou přes podhůří Beskyd. Zástupce velitele místní služebny kriminální komisař

21 Moravský zemský archiv (MZA), f. MLS Brno, sign. Ls 447/48, výpověď Vinzenze Mayerhofera, 14. 9. 1948.

22 Rudolf Kraus (nar. 20. 3. 1898), řidič venkovní služebny Gestapa v Uherském Hradišti. MLS v Uherském Hradišti byl odsouzen 16. 4. 1947 k trestu smrti a popraven.

23 Pravděpodobně se jednalo o vrchního vězeňského dozorce Karla Hertela (nar. 24. 11. 1912). ABS, f. 52, sign. 52-84-4, jmenný seznam příslušníků Gestapa v kraji Gottwaldov, s. 14.

24 Tamtéž, sign. 52-1-247, vlastnoruční písemné doznání příslušníka gestapa Rudolfa Krause, 22.-25. 1. 1946.

25 Johann Dworak (nar. 5. 2. 1915), řidič vsetínského Gestapa.

26 Míňen Oswald Doubek (nar. 30. 5. 1912), kriminální asistent u vsetínské venkovní služebny Gestapa.

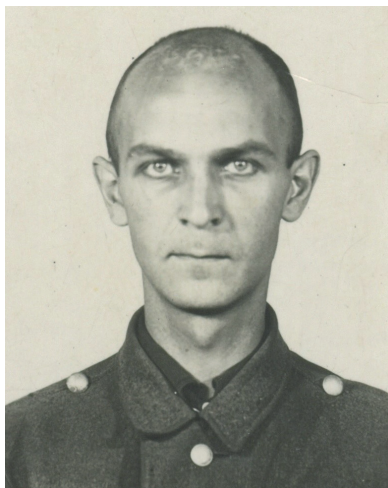
27 Hans Danzmayer (nar. 15. 11. 1902), kriminální tajemník, 1942–1945 vedoucí venkovní služebny Gestapa ve Vsetíně. Jeho stručný životopis viz VAJSKEBR, Jan – ZUMR, Jan: Gestapo, s. 563–564.

28 Bundesarchiv Ludwigsburg, sign. B 162/15358, výpověď Johanna Dworaka, 3. 5. 1974.

29 Tamtéž, výpověď Oswalda Doubeke, 19. 3. 1974.

30 MZA, f. MLS Uherské Hradiště, sign. Ls 718/46, vyšetřující komise okresního národního výboru ve Zlíně – výslech Augustina Rubera, 22. 6. 1945.

31 Tamtéž, sign. Ls 602/46, protokol s Friedrichem Kiowským, 31. 5. 1945.

Kriminální komisař a zástupce vedoucího venkovní služebny Gestapa v Moravské Ostravě Karl Cordes (foto: ABS)

Karl Cordes³² tuto anabázi popsal takto: „V Moravské Ostravě jsem pracoval až do konce měsíce dubna 1945, kdy jsem s celou úřadovnou pod vedením Reg. Asses[ora] Lehmannna³³ dne 30. 4. 1945 o 15. hodině odjel autem do Frýdlantu n[ad] O[střavice], dne 2. 5. 1945 jsme odtud odjeli přes Rožnov [pod Radhoštěm] a Svitavy do Poličky. V tu dobu jela ještě stále celá úřadovna, a to ve dvou nákladních vozech a s asi 10ti osobními vozy. Tam jsme byli až do 5. 5. 1945, kdy jsme odjeli k Jihlavě. [...] při cestě z Mor. Ostravy se od nás oddělila skupina 10 osob, které byly nemocné a které odešly již z Frýdlantu. Kde se tito mužové nachází, není

mi známo. [...] ještě před odjezdem z Mor. Ostravy byli někteří členové zdejší úřadovny gestapa oděni v civilní obleky. Jestli někdo měl nepravý dokument, není mi známo [...].“³⁴

Olomouc vyklidili místní gestapáci 6. května kolem šesté hodiny večerní. Kolona automobilů zamířila nejprve do Svitav a poté pokračovala do Poličky, kde evakuovaní úředníci a zaměstnanci přespalí. Následující den dorazili do Jihlavy, odkud společně s kolegy z dalších služeben odjeli 8. května směrem k Táboru. Do amerického zajetí padli olomoučtí gestapáci u Vimperka o den později.³⁵

Další evakuovanou služebnou se stala ta v Přerově, kde 1. května 1945 vojenské jednotky nemilosrdně potlačily místní povstání proti okupační moci. Velkou roli při následných represích sehráli i příslušníci olomouckého a brněnského Gestapa v čele s komandérem bezpečnostní policie M. Rauschem.³⁶ Německá armáda tak sice udržela důležitý komunikační uzel průjezdný, ale pouze dočasně, neboť o týden později se k němu přiblížily sovětské jednotky a nastal čas pro evakuaci služebny bezpečnostní policie. Její vedoucí, kriminální komisař Karl Streit³⁷, k tomu poznamenal: „Přerov jsem opustil současně s ostatními zaměstnanci přerovské služebny dne 7. 5. 1945 asi o 14.30 hod. Odjížděli jsme

v osobních autech. [...] Jeli jsme směrem na Jihlavu a dále směrem k Písku, kde jsme byli zadrženi dne 9. 5. americkým vojskem.“³⁸

Mezi poslední evakuované služebny patřily venkovní stanice ve Velkém Meziříčí a Třebíči na východ od Jihlavy. Ústup z Velkého Meziříčí popsal zdejší vedoucí Franz Schauschütz³⁹: „[Dne] 8. května 1945 mi v časných odpoledních hodinách zavolal z Jihlavy náčelník [správně komandér] bezpečnostní policie VVR [vrchní vládní rada] Rausch a rozkázal mi okamžitě přijet se všemi úředníky do Jihlavy. Jelikož se bezpečnostní policie bez povolení Wehrmachtu nemohla stáhnout z Velkého Meziříčí (frontové pásmo), musel VVR Rausch nejprve mluvit s velitelem Velkého Meziříčí, který nás nechal odjet. Rozkaz jsem poté provedl a se všemi muži jsem kolem třetí hodiny odpoledne Velké Meziříčí opustil. V Jihlavě jsem již nikoho z bezpečnostní policie nenalezl. Od ochranné policie jsem se dozvěděl, že bezpečnostní policie dostala rozkaz jet přes Tábor do Písku. Se svými lidmi jsem rovněž odjel do Tábora a Písku. U většího mostu před Pískem jsme museli zastavit, protože americká armáda již zatarasila ulice. Teprve v brzkých ranních hodinách jsme mohli jet dále. Protože kolovala fáma, že ti, kteří mají legitimaci Wehrmachtu, by mohli jet dál, nechal jsem si jednu takovou vystavit na jméno Seemann

32 Karl Cordes (nar. 17. 5. 1916) byl MLS v Moravské Ostravě odsouzen 21. 2. 1947 k trestu smrti a téhož dne popraven. Jeho stručný životopis viz VAJSKEBR, Jan - ZUMR, Jan: *Gestapo*, s. 560-561.

33 Wilhelm Lehmann (nar. 27. 1. 1910), vládní asesor, pověřený vedoucí venkovní služebny v Ostravě, byl zajat Rudou armádou a 21. 6. 1960 prohlášen k 31. 12. 1945 soudem v SRN za mrtvého. Jeho stručný životopis viz tamtéž, s. 703-704.

34 ABS, f. 52, sign. 52-1-46, Protokol sepsaný Úřadem národní bezpečnosti v Moravské Ostravě s Karlem Cordesem, 27. 7. 1945.

35 ČEŠÍK, Vojtěch: Kriminální inspektor a SS-Obersturmführer Franz Langer. *MEMO. Časopis pro orální historii*, 2017, roč. 7, č. 1, s. 18.

36 Více LAPÁČEK, Jiří: Příspěvek k poznání přerovského povstání. In: *Sborník Státního okresního archivu Přerov*, č. 23. Státní okresní archiv v Přerově, Přerov 2015, s. 78-121; KOPEČEK, Pavel: Povstání v Přerově 1. května 1945. *Vlastivědný věstník moravský*, 2009, roč. 61, č. 2, s. 121-131.

37 Karl Streit (nar. 30. 3. 1898) byl MLS v Olomouci odsouzen 31. 12. 1948 k trestu smrti a téhož dne popraven. Jeho stručný životopis viz VAJSKEBR, Jan - ZUMR, Jan: *Gestapo*, s. 830-831.

38 *Zemský archiv Opava (ZAO), pobočka Olomouc*, f. MLS Olomouc, sign. Ls 208/48, Oblastní úřadovna StB v Olomouci - protokol s Karlem Streitem, 15. 12. 1948.

39 Franz Schauschütz (nar. 9. 5. 1912), kriminální komisař. MLS v Brně, byl odsouzen 12. 4. 1947 k trestu smrti a téhož dne popraven. Jeho stručný životopis viz VAJSKEBR, Jan - ZUMR, Jan: *Gestapo*, s. 792-794.

v jedné spisovně Wehrmachtu. V dopoledních hodinách 9. května 1945 jsem se s mnoha tisíci dalšími příslušníky Wehrmachtu dobrovolně odebíral do amerického zajetí v Písku.⁴⁰

Chaotické poměry během ústupu potvrzuje i výpověď Schauschütze třebíčského kolegy, kriminálního komisaře Antona Mondorfa⁴¹: „Kolem poledne 8. května dorazila do Třebíče na stanici nákladním vozem posila 15 nebo 20 mužů z Jihlavy. Asi o půlhodiny později se na motorce objevil úředník, který této posile přikázal znovu se vrátit do Jihlavy. Protože pro stanici neměl žádný rozkaz, spojil jsem se telefonicky s Jihlavou a obdržel jsem od k. k. [kriminálního komisaře] Blumeho příkaz opustit stanici a rovněž se vrátit do Jihlavy. Poté, co jsem o tom informoval místního velitele Wehrmachtu a vedoucího německého četnictva, opustil jsem kolem 15 hodin služebnu v Třebíči. Mezi 16 a 17 hodinou jsem se všemi úředníky dorazil do Jihlavy, kde mi neznámý SS-Untersturmführer vysvětlil, že služebna je již vyklizená a že má rozkaz všechny přicházející úředníky poslat do Písku. Nato jsem s vozidly Jihlavu opustil směrem Písek, kde jsme všichni příští den před Pískem padli do amerického zajetí.“⁴²

INTERMEZZO V JIHLAVĚ

Jak už bylo na několika místech zmíněno, mezistanicí pro soustředění služeben bezpečnostní policie z Moravy se stala Jihlava. Důvody k výběru tohoto místa sice nejsou nikde explicitně popsány, ale nabízí se jich hned několik. Působila zde od roku 1939 venkovní služebna tajné státní policie, která disponovala příslušnými komunikačními prostředky. Město bylo centrem německého jazykového ostrova, a tudíž zdejší obyvatelstvo bylo mnohem méně náchylné k povstaleckým akcím než ryze české oblasti. Další důvod spočíval v jeho geografické poloze. Jihlava nejenže představovala vhodné centrum pro závěrečné operace Gestapa na zbytku okupovaného moravského území, ale především ležela přímo na trase do jižních Čech, tedy k demarkační linii, která byla definitivním cílem příslušníků bezpečnostních složek.

Někteří evakuovaní příslušníci Gestapa se zde ovšem zdrželi jen krátce. V prvních květnových dnech byl z Jihlavy vypraven speciální transport, který měl dopravit do bezpečí před českými povstanci a Rudou armádou nebojeschopné

příslušníky policejních složek i vybrané obyvatele Jihlavy. Jeho cestu popsal Karl Heimerl⁴³ ze zlínského komisariátu: „Dne 2. května odejel jsem ze Zlína spolu se všemi úředníky gestapa do Jihlavy. V Jihlavě jsem se zdržel pouze jeden den a z rozkazu Zieglera⁴⁴ jsem odejel s jinými členy gestapa hned druhého dne do Slabinska [správně Slavonice, německy Zlabings] v Sudetech [sic], kam jsme měli doprovázeti tento vlak, který vezl uprchlíky z Jihlavy. Ve Slabinsku jsem vystoupil a vlak jel dále do Německa. Podle rozkazu Zieglerova čekal jsem [...] s ostatními úředníky gestapa, většinou od celní a pohraniční policie. [...] Vzpomínám si, že vlak s uprchlíky jako velitel doprovázel pověstný krim. rada Koslowki⁴⁵ a krim. rada Taudt⁴⁶. Tito dva odjížděli oblečení v uniformách SS až do Slabinska, kde však se převlékli do oděvu občanského, nás zanechali [...] a sami s vlakem odjeli do Německa.⁴⁷ Mohu s určitostí prohlásit, že oba měli již doklady na falešná jména a hleděli se dostat do americké [okupační] zóny.“

V tuto chvíli vypukl mezi bezradnými účastníky transportu zmatek: „Ve Slabinsku jsme nějakou dobu čekali a pak jsme se počali rozbíhat všemi směry. Já spolu se Zachariasem⁴⁸

40 ABS, f. 52, sign. 52-1-393, výpověď Franze Schauschütze, 10. 9. 1946.

41 Anton Mondorf (nar. 1. 4. 1907), kriminální komisař. MLS v Brně byl odsouzen 15. 1. 1947 k trestu smrti a téhož dne popraven. Jeho stručný životopis viz VAJSKEBR, Jan - ZUMR, Jan: *Gestapo*, s. 729.

42 ABS, f. 52, sign. 52-1-304, výpověď Antona Mondorfa, 8. 1. 1946.

43 Karl Heimerl (nar. 11. 2. 1906), vrchní kriminální tajemník komisariátu pohraniční policie ve Zlíně, byl MLS v Uherském Hradišti odsouzen 24. 1. 1947 k trestu smrti a téhož dne popraven.

44 Hans Ziegler (nar. 16. 2. 1899), kriminální rada a v letech 1940–1945 vedoucí zlínského Gestapa. V únoru 1948 spáchal sebevraždu v zajateckém táboře v Londýně. Jeho stručný životopis viz VAJSKEBR, Jan - ZUMR, Jan: *Gestapo*, s. 870–871.

45 Otto Koslowski (nar. 17. 4. 1900), vedoucí jednoho ze dvou exekutivních oddělení brněnského Gestapa, byl MLS v Brně odsouzen 3. 5. 1947 k trestu smrti a téhož dne popraven. Blíže k jeho osobě ADAMEC, Václav: Mýtus Koslowski. Kriminální rada brněnské řídicí úřadovny Gestapa Otto Koslowski. *Paměť a dějiny*, 2014, roč. 8, č. 4, s. 76–89.

46 Ewald Taudt (nar. 18. 5. 1909), vedoucí konfidentského referátu brněnského Gestapa. Jeho stručný životopis viz VAJSKEBR, Jan - ZUMR, Jan: *Gestapo*, s. 832–833.

47 Zmiňovaný kriminální rada Koslowski popsal po válce svůj útěk natolik zmateně, že není možné jeho průběh přesně zrekonstruovat. Jelikož Slavonice představují konečnou stanici, museli Koslowski a Taudt odjet vlakem zpátky směrem na Jihlavu, u Kostelce odbočit na železniční křižovatce doleva a dostat se do Veselí nad Lužnicí. Odtamtud pokračovali směrem do Českých Velenic a 8. 5. 1945 dorazili do rakouského Gmündu. Po strastiplné cestě se Koslowskému podařilo dostat do Gladenbachu v Hesensku, kde pracoval jako dřevorubec až do svého zatčení Američany v září 1946. ABS, f. 52, sign. 52-52-7, výpověď Otto Koslowského, 29. 1. 1947.

48 Erich Zacharias (nar. 16. 12. 1911), vrchní kriminální asistent u komisariátu pohraniční policie ve Zlíně, byl britským vojenským soudem odsouzen k trestu smrti a popraven 27. 2. 1948 v Hamelnu v Německu.

Kriminální komisař brněnského Gestapa Kurt Leischke (foto: ABS)

a Supparitschem⁴⁹ jsme jeli do Schwarzbachu [česky Tuš, dnes je to součást města Suchdol nad Lužnicí], a odtud s větším vojenským transportem s koňským potahem přes Gmünd do zajateckého tábora v Nesselbachu [pravděpodobně částečně zaniklá vesnice Větrná, která je dnes součástí obce Malšín]. Pokud se pamatuji, neměl Zacharias a Supparitsch dosud falešné doklady a já rovněž ne. Z tohoto tábora jsme byli všichni bývalí policejní zaměstnanci po 14. dnech propuštění americkými úřady. Já jsem odejel autobusem přes Pasov do Mühldorfu am Inn [v Bavorsku]. Jel se mnou stále Supparitsch a Zacharias. Odtud jsem odešel pěšky domů do Wasserburgu am Inn. Tam jsem se ohlásil na německé četnické stanici a dostal jsem o tomto potvrzení.⁵⁰

V Jihlavě se shromáždění příslušníci služebny komandéra bezpečnostní

police nechovali nijak pasivně, naopak iniciativně zasahovali proti snahám vznikajících národních výborů o převzetí moci. Zatímco ve Žďáru nad Sázavou se MNV podařilo dojednat s místním stíhacím oddílem pod vedením K. Leischkeho lokální příměří, jinde nabraly události mnohem brutálnější spád. Ještě v posledních dnech války došlo v Třešti a Velkém Meziříčí ke střetu povstaleckých skupin a německých ozbrojených složek, které vyústily v masakry českého civilního obyvatelstva.⁵¹

Nicméně rychlý běh válečných událostí vyměřil Gestapu na Moravě už jen kratičkou dobu. Nastal čas pro konečnou fázi evakuace, tentokrát už přímo do amerického zajetí. Vedení tajné státní policie mělo o poloze demarkační linie evidentně poměrně dobré představy, neboť okupační správa v neosvobozených částech protektorátu doposud do jisté míry existovala. O evakuaci služebny komandéra bezpečnostní policie zanechal výpověď K. Leischke, který se mezitím vrátil ze svého působení ve Žďáru nad Sázavou: „Dne 7. května 1945 jsem pak s celým velitelstvím přesídlil do Jihlavy, abych takto navázal spojení s vedoucími osobnostmi štábu. Dne 8. května 1945 pak došel mně v Jihlavě příkaz, že vojsko, ochranná policie jakož i bezpečnostní policie musí do 18.00 hodin město Jihlavu opustit. Poněvadž všechna venkovní velitelství byla v té době již v Jihlavě stažena, provedl jsem odchod všech směrem na Tábor a Písek, a to dle pokynů BdS [Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des SD – velitel bezpečnostní policie a SD].

Silnice, které tehdy jednotky použily, byly ale tak přeplněné, že nebylo možno počítati s uzavřenou kolonou a jednotlivá vozidla KdS [Kommandeur der Sicherheitspolizei – komandér bezpečnostní policie] z Brna byla nucena, aby se napojila na složky, které byly již na pochodu, ale pokud vím, dostihly z valné části přechod z území protektorátu a dostaly se vesměs do amerického zajetí.“⁵²

K AMERIČANŮM!

Kýženým cílem nejen příslušníků policejních složek, ale i jednotek Wehrmachtu a německých civilistů se stalo operační pásmo americké armády v jižních a západních Čechách. Z její strany očekávali vstřícnější zacházení a lepší poměry v zajateckých táborech. Největší hrozbou byly deportace do táborů v Sovětském svazu. Směrem na Tábor unikala před spravedlností i podstatná část služebny komandéra bezpečnostní policie na Moravě. Cílem se stalo město Písek, které nebylo vybráno náhodou. Leželo totiž přibližně na demarkační linii, která měla oddělovat americké a sovětské jednotky.

Přípravy na opuštění jihlavské služebny popsal po válce její vedoucí kriminální komisař Rudolf Blume⁵³: „[Dne] 5. V. 1945 jsem od komandéra obdržel rozkaz zničit všechny ještě existující spisy a akta a zkontrolovat proto všechny skříně a psací stoly, zda v nich nezůstala akta atd., provedení rozkazu bylo nařízeno do 7. V., 8 hodin ráno. Již dřívějším nařízením komandéra bylo nařízeno, že spisy, kartotéky nebo

49 Hans Supparitsch (nar. 1. 5. 1902), kriminální tajemník zlínského Gestapa.

50 MZA, f. MLS Uherské Hradiště, sign. Ls 301/46, Vyšetřující komise okresního národního výboru ve Zlíně – výslech Karla Heimerla, 13. 11. 1946.

51 Více ČERVENÝ, Ondřej: *Mnoho sirotků a vdov. Revoluční události května 1945 ve Velkém Meziříčí*. Město Velké Meziříčí, Velké Meziříčí 2015; MZA, f. MLS Uherské Hradiště, sign. Ls 301/46, Vyšetřující komise okresního národního výboru ve Zlíně – výslech Karla Heimerla, 13. 11. 1946.

52 ABS, f. 52, sign. 52-61-5, výpověď Kurta Leischkeho, 24. 7. 1946.

53 Rudolf Blume (nar. 18. 5. 1896), od roku 1940 až do konce války vedoucí venkovní služebny Gestapa v Jihlavě. MLS v Jihlavě byl odsouzen 24. 1. 1947 k trestu smrti a téhož dne popraven. Jeho stručný životopis viz VAJSKEBR, Jan – ZUMR, Jan: *Gestapo*, s. 538–539.

akta nesmějí být v žádném případě zanechány na služebně po jejím opuštění. Telefonní aparáty, radiové a dálkopisné přístroje se musely stát nepoužitelnými, pancéřové a ocelové skříně uzamknuty a klíče zničeny nebo vzaty s sebou. [Následně] 8. V. 45 dopoledne vydal komandér rozkaz naložit vozidla a vyčkat na rozkaz k odchodu. Chtěl bych ještě poznamenat, že všechny osobní a jiné důležité spisy byly zabaleny v bednách [a] evakuovány již několik týdnů předtím do Brna a odtud do Plavna v Sasku – komando Paul.

Kolem 16. hodiny vydal komandér, resp. jeho zástupce, rozkaz k odchodu. Kolona se skládala asi ze 30 vozidel a měla jet přes Tábor na Písek a tam počkat na další rozkazy. Komandér s několika vozidly již odjel napřed a už se nikdy neobjevil. Když část kolony 8. V. večer dorazila k Písku, již tam byli Američané. Byli jsme 9. V. kolem 6. hodiny odzbrojeni americkými jednotkami a dopraveni do zajateckého tábora ve Strakoncích a odtud do Volyně. Po přibližně jednom týdnu nás Američané dali na pochod a předali ruským jednotkám, které nás dopravily do zajateckého tábora v Nové Bystřici.⁵⁴

Samotný komandér bezpečnostní policie Max Rausch vylíčil při poválečném výslechu ústup takto: „Po našem odjezdu z Jihlavy 8. 5. 1945, který byl nařízen podle rozkazu armádní skupiny Střed přes vojenského velitele bojů u Jihlavy a jehož se účastnil i Heidan⁵⁵ se svými lidmi ze služebny Olomouc, bylo především nařízeno odsunout se směrem na Tábor – Nová Bystřice. Jelikož tato služebna jela

I. Angaben zur Person	
1	Familienname <i>Rausch</i>
2	Nachname (ehemalige Unterfamilie) <i>Max Rausch, Paul, Edwin Rausch</i>
3	Geburtsort, -monat, -tag <i>14. 10. 1888</i>
4	Geburtsort (Geburtsort, -monat, -tag, -Bezirk) <i>Georgenthal, Galla</i>
5	Staatsangehörigkeit (auswärtige) <i>C. d.</i>
6	Religion <i>gottgl.</i>
7	Familienstand <i>mf.</i>
8	Beruf (nach Berufsverzeichnis) Berufgeber <i>ausgehender Köchinmutter</i>
9	Eltern Vater: <i>Frank Rausch</i> (Name, Familienname) Mutter: <i>Georgina Rausch</i> (Name, Familienname) Geburtsort (nach Berufsverzeichnis) und -tag: <i>Georgenthal, Galla</i> + 1935 (Name, Geburtsort, -tag und -Bezirk)

Vojenská knížka vrchního vládního a kriminálního rady a komandéra bezpečnostní policie na Moravě Maxe Rausche (repro: MZA)

v čele s Attenbergerem⁵⁶ a mnou, dostal každý jednotlivý řidič vozu písemně vyznačenou trasu. V Táboře jsme byli zadrženi příslušníky ochranné policie a byl nám změněn směr na Prachatice. Já sám jsem jel tímto novým směrem, kterým jela z valné části brněnská bezpečnostní policie, avšak v Táboře jsme nezastavili a jeli dále směrem k Nové Bystřici. Tak se stalo, že autokolona – jelikož ulice byly ucpány příslušníky wehrmachtu, bezpečnostní policie a pořádkové policie – byla navzájem od sebe odtržena. Já jsem se potom dostal u Föritz [správně Höritz, dnešní Hořice na Šumavě] do amerického zajetí, eventuálně sám jsem se dal Američanům k dispozici a nevěděl jsem, kde zůstali ostatní příslušníci ze

služebny, kromě Armbrechta⁵⁷, který byl se mnou.⁵⁸

V další výpovědi Rausch své svědectví pozměnil, aby před vyšetřovateli nevypadal jako zbabělec, který opustil své muže: „Já osobně jsem byl oddělen od většiny své služebny v Táboře v důsledku úprku všech armádních jednotek atd. a přihlásil jsem se s krim. kom[misařem] Armbrechtem a řidičem Richardem Jelinkem⁵⁹ Američanům 9. 5. 1945 u Hořic na Šumavě u Krumlova pod svým pravým jménem a odezdáním pravých osobních dokladů. V té době by pro mě bylo snadné dostat se dál do vnitrozemí Říše, zvláště když jsem měl civilní oblek. Neučinil jsem tak pouze z důvodu, abych se ještě mohl pokusit o repatriaci členů své služebny.“⁶⁰

54 ABS, f. Velitelství Státní bezpečnosti (310), sign. 310-69-7, výpověď Rudolfa Blumeho, 9. 12. 1945.

55 Richard Heidan (nar. 13. 9. 1893), kriminální komisař a vedoucí venkovní služebny Gestapa v Olomouci. MLS v Olomouci byl odsouzen 7. 4. 1947 k trestu smrti a téhož dne popraven. Jeho stručný životopis viz VAJSKEBR, Jan – ZUMR, Jan: *Gestapo*, s. 623–624.

56 Georg Attenberger (nar. 23. 10. 1897), SS-Standartenführer a plukovník četnictva, velitel policejního pluku SS 21. SLÁDEK, Oldřich: *Ve znamení smrtihlava. Nacistický protipartyzánský aparát v letech 1944–1945*. Naše vojsko, Praha 1991, s. 357.

57 Helmuth Armbrecht (nar. 19. 11. 1908), kriminální komisař na zkoušku a adjutant Maxe Rausche. Zemřel v Goslaru 30. 12. 1977. Jeho stručný životopis viz VAJSKEBR, Jan – ZUMR, Jan: *Gestapo*, s. 519–520.

58 ČERNÝ, Vladimír: *Brněnské Gestapo 1939–1945 a poválečné soudní procesy s jeho příslušníky*, s. 288.

59 Richard Jelínek (nar. 23. 2. 1898), řidič u brněnské řídicí úřadovny Gestapa.

60 ABS, f. 52, sign. 52-1-359, výpověď Maxe Rausche, 18. 11. 1946.

Jméno (příj. kř.): K R A U S Jan		Křicí jméno (značka):
Funkce: vlád. a krim. rada		
Rodová data: 5.2.1893 v Barmerácn	Kdy, kde působil a kde je nyní: 1944-1945 Gestapo Brno. Zástupce vedoucího služebny. Vedoucí odd.IV-výkonná služba.	
	Opatření: V r. 1947 popraven. SN2 <i>Veden v zábrani v Brně, kde byl souzen pro vyšetřování váleč. zločinů ve Wustbaden pod č. 921</i>	

Johannes Kraus, zástupce komandéra bezpečnostní policie v Brně Maxe Rausche, byl stejně jako jeho nadřízený poválečným Mimořádným lidovým soudem v Brně odsouzen k trestu smrti a 5. března 1947 popraven (repro: ABS)

Rauschovu zbabělost nicméně po válce potvrdil jeho zástupce J. Kraus, podle něhož opustil Jihlavu již kolem poledne 8. května.⁶¹

Mnohem méně organizovaně líčil útek také již zmiňovaný V. Mayerhofer: „Ruské jednotky se blížily k Jihlavě a ostřelovaly kasárny. Nastal všeobecný ústup. Z počátku jsem jel autem pod velením krim. kom. Mondorfa a cestou jsme vzali s sebou několik německých žen, které nás o to prosily. Jeli jsme směrem na Německý Brod. Silnice byla na mnoha místech ucpána ustupujícími německými jednotkami, takže jsme museli několikrát nedobrovolně zastavit a čekat, až se cesta volní. Několik našich aut bylo pro nedostatek pohonných látek nebo pro nějaký defekt zanecháno na místě [...]“ Po projetí Německým Brodem Mayerhoferova skupina kapitulovala následující ráno u Písku.⁶²

Od hlavní kolony se už v Jihlavě oddělily skupiny, které zamířily jiným směrem. Příslušník zlínské služebny Urbanek⁶³ vyrazil po stopách svých již dříve evakuovaných kolegů ze Zlína. Svůj útek popsal těmito slovy: „Dne 2. 5. 1945 jsem odjel i s jinými členy gestapa ze Zlína směrem na Holešov a pak jsem se dostal do Jihlavy. Dne 7. 5. 1945 opustil jsem kolonu a jel jsem do Slavonic, kde jsme se rozešli, protože nám nebylo činěno žádných překážek. To bylo 8. 5. nebo 9. 5. 1945 [...] celkem nás bylo asi 20 členů gestapa, ale byli tam též z jiných služeben. Na nádraží ve Slavonicích jsme se všichni rozešli, každý na svou stranu. Bylo asi 9. 5. 1945. Pak jsem cestoval až do Lince, kde jsem získal od Francouzů koně a dva povozy a odvezl jsem z Lince nějaké české lidi až do Českých Budějovic,

což bylo asi 15. 5. 1945. [...] Koně a povozy jsem předal Čsl. armádě, o čemž mám potvrzení. Pak jsem cestoval vlakem do Brna a tam jsem byl asi 18. 5. Z Brna jsem se dostal do Podivína. Asi 20. 5. nebo 21. 5. byl jsem v Ostravě. Z Ostravy jsem cestoval do Prahy a z Prahy do Českých Budějovic. Po tomto jsem šel na repatr[iační] komisi, kde jsem dostal povolení k cestě do Vídně, koncem května. Z Vídně jsem se dostal do Innsbrucku, kde jsem se zdržel v českém lágru, přičemž jsem přešel do Mittelwald v Bavorsku dvakrát.“⁶⁴

Zde se Urbanek sešel s bývalým kolegou Zachariase, který už měl společně s dalším příslušníkem Gestapa Heimerlem od Američanů vystavené průkazy jako celníci, načež byli propuštěni na svobodu. Jejich vzájemná komunikace probíhala vesměs přes manželky gestapáků a bývalé příslušnice Gestapa. Urbánek u nich hledal rovněž zázemí, ale neuspěl. Po marném pokusu skrýt se v Bregenzu odjel 10. září 1945 z Innsbrucku přes Linec do Vídně. Ani tam však nenašel útočiště a rozhodl se jakožto český Němec pro návrat do Československa, ač se jej od toho jeden z bývalých kolegů snažil odvrátit slovy, že „je blázen“. Na svobodě opravdu dlouho nezůstal: „Z Vídně jsem odešel asi 20. 9. 1945 a došel jsem do Znojma, kdež jsem se ubytoval v hotelu u Tří korun se jménem Dominik Bohumil. Byl jsem pak v pondělí 27. 9. 1945 ve Znojmě zadržen.“⁶⁵

V ZAJATECKÉM TÁBOŘE

Největší kolona s příslušníky Gestapa z Moravy padla do zajetí poblíž Písku. Zde byly shromážděny desetitisíce německých válečných zajatců, mezi

61 Tamtéž, sign. 52-1-246, výpověď Johannese Krause, 12. 12. 1946.

62 MZA, f. MLS Brno, sign. Ls 447/48, výpověď Vinzenze Mayerhofera, 14. 9. 1948.

63 Josef Urbanek (nar. 6. 5. 1907), vrchní kriminální asistent zlínského Gestapa, byl MLS v Uherském Hradišti odsouzen 17. 9. 1946 k trestu smrti a téhož dne popraven.

64 MZA, f. MLS Uherské Hradiště, sign. Ls 478/46, výpověď Josefa Urbanka, 28. 9. 1945.

65 Tamtéž.

něž se vmísila i skupina gestapáků. Jejich radost z průniku k Američanům ale neměla trvat dlouho. Písek sice ležel na demarkační linii, ale v zóně vyhrazené sovětské armádě. Po vypuknutí povstání 5. května 1945 se místní německé jednotky odmítly vzdát českým povstalcům-civilistům. Byl proto sjednán příchod amerických vojáků, kteří dorazili příštího dne večer. Americké jednotky se záhy stáhly zpět na demarkační linii a většinu zadržovaných osob zanechaly na pospas Rudé armádě. Nám již známý úředník Leischke o tom vypověděl: „Já jsem byl dne 9. 5. 1945 spolu s polic[ejním] inspektorem Kadlecem⁶⁶ a polic. tajemníkem Schieffermüllerem⁶⁷ asi o 11té hodině v Písku odzbrojen a do jednoho amerického zajateckého tábora odveden. Tento zajatecký tábor se nacházel někde za Pískem, kde jsme byli dne 18. 5. 1945 předáni Rudé armádě. Prostřednictvím Rudé armády byl potom tento zajatecký tábor poslán do Prosečnice.

Dne 18. 7. byl jsem potom ještě asi s 20 kamarády jako příslušník bezpečnostní policie zatčen a zařazen do zvláštního zajateckého tábora a dne 3. 8. 1945 jsem byl v Prosečnici předán jednotce československého vojska. Toto mně převezlo s ostatními kamarády do policejní věznice v Moravské Ostravě. Dne 28. 8. 1945 následovalo pak mé předání do Brna, kde se nacházím až do dnešní doby v policejní vyšetřovací vazbě.⁶⁸ Streit k tomu dodal: „V Písku byly všechna vozidla soustředěna na polích a [my] drženi pod dohledem americké armády do 17. 5. 1945. Uvedeným

Baráky zvláštního tábora (Sonderlager) v Bystřici (nedatováno). Během druhé světové války sem nacisté posílali na práci židovské míšence a jejich rodinné příslušníky. V květnu 1945 byli v lágru a jeho okolí přechodně soustředěni němečtí zajatci. (foto: MěÚ Bystřice)

dnem byli jsme převzatí ruskou armádou. Z Písku jsem byl dopraven NKVD do Bystřice u Benešova, kde byl tábor německých zajatců v počtu asi 20 až 30 000 [osob].⁶⁹ Na místě bývalého pracovního tábora v Bystřici byli zajatí němečtí vojáci i civilisté soustředováni československou pořádkovou službou již bezprostředně po osvobození. Dne 11. května 1945 přišla do Bystřice Rudá armáda a postupně převzala vojenské objekty. O dva týdny později, 26. května, prošlo Bystřicí směrem k Benešovu asi 10 000 odzbrojených německých vojáků. Koncem května 1945 posléze většina příslušníků Rudé armády město opustila.⁷⁰

Soudržnost někdejších příslušníků tajné státní policie začala dostávat v zajetí vážné trhliny a ve snaze zajistit si lepší podmínky a také případně před očekávaným procesem začali na sebe vzájemně upozorňovat své vězňatele. Jedním z udavačů byl i zmíněný K. Streit: „Z Bystřice jsem byl dopraven do zajateckého tábora do Brna, kde jsem příslušné orgány upozornil na jistého gestapáka komisaře Mondorfa, kterého jsem znal z Brna, a vrch. tajemníka Eibela⁷¹ a ještě několik dalších brněnských gestapáků.“ Streit zůstal zpravodajsky aktivní i v dalších letech: „Ještě podotýkám, že v zajateckém táboře v Kyjevě nachází

66 Leopold Kadlec (nar. 14. 9. 1899), kriminální inspektor a příslušník brněnské řídicí úřadovny Gestapa, byl MLS v Brně odsouzen 5. 2. 1947 k trestu smrti a téhož dne popraven. Jeho stručný životopis viz VAJSKEBR, Jan – ZUMR, Jan: *Gestapo*, s. 659–660.

67 Karl Schieffermüller (nar. 26. 10. 1897), kriminální tajemník, od května do prosince 1942 zástupce vedoucího venkovní služebny Gestapa ve Vsetíně. MLS v Novém Jičíně byl odsouzen 24. 4. 1947 k trestu smrti a téhož dne popraven. Jeho stručný životopis viz VAJSKEBR, Jan – ZUMR, Jan: *Gestapo*, s. 801.

68 ABS, f. 52, sign. 52-61-3, výpověď Kurta Leischkeho, 24. 7. 1946.

69 ZAO Opava, pobočka Olomouc, f. MLS Olomouc, sign. Ls 208/48, výpověď Karla Streita, 15. 12. 1948.

70 *Obecní kronika města Bystřice*, rok 1945. Za upozornění na tento dokument děkujeme našemu kolegovi z ÚSTR Tomáši Zouzalovi.

71 Leopold Eibl (nar. 20. 12. 1906), vrchní kriminální tajemník brněnského Gestapa. MLS v Brně byl odsouzen 8. 1. 1947 k trestu smrti a téhož dne popraven.

se také bývalý] německý generál Brauner⁷², který v posledních dnech války působil na Moravě.“

Poněkud odlišnou cestu do zajetí měla skupina, ve které se nacházeli gestapáci z ostravské služebny, včetně zástupce vedoucího K. Cordese, kterou podle jeho výpovědi zadržely americké oddíly ve Vimperku. „Tam jsme byli rozděleni do několika skupin a to vojsko, policie a civilní osoby. [...] členové bezpečnostní policie [...] byli všichni odtransportováni do Freyungu [v Bavorsku] k americké vojenské policii. S námi byli také úředníci z Brna a Olomouce, SD-Männer z Mor. Ostravy, příslušníci pohraniční policie a jiní. Zbývající příslušníci ostravské úřadovny zůstali ve Vimperku. Asi 16. května 1945 byli jsme z Freyungu [převezení] do Mirošova a tam předáni ruským oddílům. Tam jsme několikrát změnil místo a byli odesíláni od jedné skupiny ke skupině druhé.“ Nakonec byla Cordesova skupina předána národní stráží v Táboře.⁷³

V. Mayerhofer se v americkém zajetí sešel s mnoha úředníky z brněnské i zlínské služebny včetně kriminálních radů Römera a Zieglera. Předání jeho skupiny Sovětům mělo velmi dramatický průběh: „Tehdy [v americkém zajateckém táboře] se hovořilo již o tom, že budeme vydáni buď českým, nebo ruským úřadům. Mnoho ruských jednotek projíždělo kolem našeho tábora na Prahu. Svlékli jsme si svoje SS-polic. uniformy a oblékli si uniformy vojenské. Já jsem si obstaral letní uniformu ze skladu. Přesto, že jsem neměl nic špatného na svědomí [sic], měl jsem pře-

strach, že by mě Češi mohli usmrtili. Tím méně však jsme se chtěli dostat do ruského zajetí po tom, co se nám po celá léta o Rusku vyprávělo a čemu jsme také věřili [...].

Dne 16. 5. 1945 byl tábor však náhle obstoupen ruským vojskem a nyní jsme již viděli, že budeme vydáni ruským úřadům. Mnoho zajatců, mezi nimi rovněž já, uprchlo do blízkého lesíku. Nastala velká přestřelka, ježto Rusové stříleli na zajatce a většina jich byla postřelena. Mě samotnému se podařilo dosáhnouti blízkého lesa a tam jsem se v houští schoval. Nebylo však myslitelné pokračovati v útěku, ježto lesík byl malý a obklopen poli. Lesík byl obklíčen ruskými vojáky, ježto jsem se však choval úplně klidně, nebyl jsem nalezen. Asi kolem 1 hodiny v noci opustil jsem svůj úkryt v lese a šel jsem jižním směrem přes pole. Přešel jsem několika vesnicemi a ušel jsem asi 10 km, když začalo svítat a já jsem se opět musel skrýt. [...] Asi v 10 hod[in] dopol[edne] uslyšel jsem křik a několik lidí se blížilo ke mně. Vyšel jsem ze svého úkrytu a volal jsem na ně, aby nestříleli. Jeden z těchto lidí uměl německy, takže jsme se dorozuměli. Sebrali mi všechny moje věci a vedli mě do údolí do vesnice, kde mě předali americkým jednotkám, které se tam nacházely. Americkými vojáky byl jsem téhož večera předán do zajateckého tábora ve Strakonících. Druhý den jsme byli americkými vojáky předáni RA [Rudé armádě]. Rusové převzali tábor a byli jsme podle národností rozděleni a naloženi na nákladní auta. Byl jsem ještě s jinými Rakušany odvezen směrem na Prahu. Tak jsme přijeli až na

Zbraslav, kde jsem byl dán do provizorního tábora. Při dodání do tábora byly nám všechny cenné předměty odebrány. Asi po 14 dnech pochodovala část zajatců, mezi nimi i já, směrem do Bystřice u Benešova, kde jsme byli umístěni v táboře. V Bystřici jsme zůstali asi 14 dnů, odtud jsme pochodovali směrem do Brna. Koncem června přibyl jsem do Brna, kde jsem přišel do zajateckého tábora ve zvěrolékařské škole. Po několika dnech jsem byl přemístěn do zajat[ec-kého] tábora v kasárnách v Černých Polích...“⁷⁴

Není přesně známo, kolik Němců bylo americkou armádou předáno Sovětům. Mohlo se ale jednat o desettisíce osob. Tak velké množství mužů ovšem nešlo ubytovat na jednom místě, a tak byli zajatci umístěni do celé řady měst a obcí. Velká část z nich se ocitla na místě bývalého cvičiště SS Böhmen na Benešovsku,⁷⁵ což potvrzují i místní kroniky.⁷⁶ Jednalo se kupř. o již zmiňovanou Bystřici (Streit) či Prosečnici (Kadlec, Leischke, Schieffermüller). Další zajatci byli internováni v Nové Bystřici na Jindřichohradecku (Blume). Většina bývalých příslušníků Gestapa byla po vyslechnutí sovětskými zpravodajskými orgány předána československé straně, část ale byla dopravena do Sovětského svazu. Někteří tam zahynuli,⁷⁷ další se dostali před sovětské vojenské tribunály⁷⁸ či byli později repatriováni do svých domovských zemí. Konečně část mužů se po několikaletém pobytu v nechvalně proslulých táborech na východě dočkala přece jen vydání ke stíhání do Československa. Povětšinou

72 Josef Brauner von Haydringen (nar. 4. 10. 1886), generálporučík Wehrmachtu, velitel armádní tylové oblasti 531, zemřel 27. 4. 1954 v sovětském zajetí.

73 ABS, f. 52, sign. 52-1-46, Protokol sepsaný Úřadem národní bezpečnosti v Moravské Ostravě s Karlem Cordesem, 27. 7. 1945.

74 MZA, f. MLS Brno, sign. Ls 447/48, výpověď Vinzenze Mayerhofera, 14. 9. 1948.

75 Blíže k výcvikovému prostoru srov. ZOUZAL, Tomáš: *Zabráno pro SS. Zřízení výcvikového prostoru Böhmen v letech 2. světové války*. Naše vojsko, Praha 2016 a TÝŽ: *Na cvičišti SS. Život ve výcvikovém prostoru Böhmen za 2. světové války*. ÚSTR – Naše vojsko, Praha 2024.

76 *Obecní kronika města Bystřice*, rok 1945.

77 Jednalo se kupř. o Franze Wlasaka (nar. 22. 11. 1901), kriminálního tajemníka a zástupce vedoucího venkovní služebny bezpečnostní policie v Jihlavě, který zemřel v lednu 1946. Jeho stručný životopis viz VAJSKEBR, Jan – ZUMR, Jan: *Gestapo*, s. 867.

78 K trestu smrti byl odsouzen bývalý vedoucí protipartyzánské referátu brněnského Gestapa Hans Koch (nar. 17. 2. 1914). K popravě došlo 30. 1. 1946 v Minsku. Jeho stručný životopis viz VAJSKEBR, Jan – ZUMR, Jan: *Gestapo*, s. 675–676.

se jednalo o Rakušany či československé občany německé národnosti.

Jedním z vybraných byl i V. Mayerhofer. Ten byl v říjnu 1945 přes Slovensko, Maďarsko a Rumunsko dopraven do SSSR a postupně nasazen na práci v různých zajateckých táborech. V srpnu 1948 byl společně s přibližně 120 československými státními příslušníky, mj. s bývalými zaměstnanci brněnského Gestapa Grigarem⁷⁹ a Olechnowitschem⁸⁰, vydán do Československa a v prosinci téhož roku odsouzen Mimořádným lidovým soudem v Brně k 5 letům těžkého žaláře.⁸¹ Po odpykání celého trestu byl odsunut do Rakouska, kde 1. července 1983 v Brucku an der Mur ve Štýrsku zemřel.

Díky skutečnosti, že Američané předali velkou část uprchlých úředníků a zaměstnanců Gestapa z Moravy Rudé armádě, mohlo být dříve či později postaveno před nejrůznější mimořádné lidové soudy v Československu kolem 250 mužů. Jinak by přinejmenším část z nich nikdy nebyla za své zločiny potrestána.

ZÁVĚR

Gestapo na Moravě zůstávalo v činnosti do posledních dnů Protektorátu Čechy a Morava. Ještě na přelomu dubna a května provádělo zásahové akce na okupovaném území, jejichž hlavním cílem bylo zachovat ústupové trasy na západ, ale místy se zvrhávaly v masakry vedené osobní pomstou. K evakuaci služeben docházelo na poslední chvíli, doslova tváří v tvář postupující frontě. Přestože evidentně existoval jistý plán, situace byla v reálu mnohem složitější. Záměr soustředit veškeré osazenstvo

brněnské centrály i podřízených poboček v Jihlavě a pak pokračovat dále na západ byl sice v principu dodržen, ale nastala řada komplikací. Ty byly zapříčiněny zejména ucpanými komunikacemi, nedostatkem dopravních prostředků či pohybem fronty. Především osazenstvo vzdálenějších služeben se proto vydalo vlastní cestou, což paradoxně mnohé uchránilo před předáním sovětské, resp. československé straně. Ačkoliv se kolonám s příslušníky Gestapa podařilo dosáhnout předpolí demarkační linie u Písku, záhy se ukázalo, že se jedná pouze o dočasné vítězství. Sotva po několika dnech se totiž Američané stáhli na demarkační linii a své zajatce předali Rudé armádě.

Představa, že každý z příslušníků Gestapa měl předem připravený plán záchrany, se na základě dobových svědectví ukazuje jako lichá. Ve skutečnosti se systematicky snažili zabezpečit na „zlé časy“ především vedoucí představitelé aparátu, kteří měli v tomto ohledu mnohem větší možnosti než jejich podřízení. Jednalo se hlavně o vybavení civilním oděvem, falešnými doklady či dopravu do větší vzdálenosti od demarkační linie. Další roli hrály osobní dispozice, totiž sociální inteligence či schopnost improvizovat. Základní strategií přežití se stala snaha splynout s „davem“, ať už s příslušníky Wehrmachtu nebo německými civilisty. Čeští Němci, kteří neměli kam prchnout, byli často bezprizorní, bez větších finančních prostředků či cenností, falešné dokumentace a místa pro azyl. Jejich chování bezprostředně po válce ukazuje na značnou míru dezorientovanosti a bezradnosti. Nakonec se spíše než k útěku do exilu rozhodli pro návrat

zpět na československé území a snažili se získat narychlo alibi drobnými úsluhami ve prospěch obnoveného Československa a českých občanů. Patřilo mezi to i rozkrývání bývalých kolegů v zajateckých táborech, od čehož si slibovali schovávavost ve vazbě a před retribučními soudy. Specifickou skupinu pak tvořili bývalí příslušníci bezpečnostního aparátu transportovaní do Sovětského svazu, kteří tam byli nasazeni na obnovu válkou zdevastovaného hospodářství. Obecně se dá konstatovat, že právě květnové dny konce druhé světové války v Evropě do značné míry rozhodly o dalším osudu bývalých příslušníků nacistického bezpečnostního aparátu.

JAN ZUMR (1988) vystudoval historii na FF UK v Praze. Od roku 2015 pracuje v Ústavu pro studium totalitních režimů, kde se specializuje na německý represivní aparát v letech 1933–1945. Je autorem monografie *Obyčejná elita. Historie SS v Dolních Rakousích a na jižní Moravě*. Společně s Janem Vajskebrm je autorem knihy *Gestapo. Velitelský sbor tajné státní policie v Protektorátu Čechy a Morava* (ÚSTR – Pulchra, Praha 2024).

JAN VAJSKEBR (1977) vystudoval české dějiny na FF UK v Praze. V roce 2003 nastoupil jako historik do Památníku Terezín, od roku 2015 působí v Ústavu pro studium totalitních režimů. Je autorem řady studií a publikací na téma německého potlačovacího aparátu v Protektorátu Čechy a Morava, společně s Petrem Kaňákem napsal knihu *Kariéry ve službách nacismu* (ÚSTR – NLN, Praha 2020).

79 Adolf Grigar (nar. 17. 6. 1902), kriminální zaměstnanec brněnské řídicí úřadovny, byl v roce 1948 odsouzen soudem v Trenčíně k 25 letům vězení.

80 Oswald Olechnowitsch (nar. 3. 11. 1904), výpomocný zaměstnanec brněnské řídicí úřadovny, byl MLS v Brně dne 19. 11. 1948 zproštěn obžaloby a propuštěn.

81 MZA, f. MLS Brno, sign. Ls 447/48, výpověď Vinzenze Mayerhofera, 14. 9. 1948.